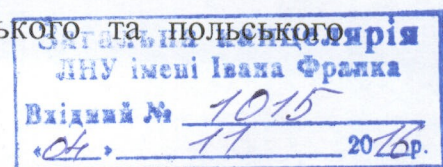

Відгук
офіційного опонента на дисертацію Пиріг М.І.
“Український ліворадикальний рух у Польщі (1919–1929 рр.)”,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Кандидатська дисертація Маріанни Ігорівни Пиріг висвітлює розвиток ліворадикального руху в Західній Україні у складі Польщі в 1919–1929 рр., від створення Комуністичної партії Східної Галичини (КПСГ) і до розколу цього руху внаслідок внутрішньої кризи в рядах Компартії Західної України (КПЗУ), що поклав початок кардинальній зміні методів партійної діяльності в умовах зміцнення сталінського партійно-тоталітарного режиму на радянській Україні на зламі 20–30-х рр. ХХ ст. По суті, досліджуваний період характеризувався найвищим піднесенням у розвитку комуністичного руху на етнічних українських землях під владою Другої Речі Посполитої. Цьому особливо посприяли, по-перше, широко розрекламована політика “українізації” в радянській Україні, що різко контрастувала з національною політикою Польщі, по-друге, ідейна криза в українському національно-державницькому таборі після поразки української революції 1917–1921 рр. та березневого 1923 р. рішення країн Заходу про визнання суверенітету Польщі над Східною Галичиною.

Обрана тема має чималу наукову актуальність, давно назріла потреба переосмислити творчий доробок радянських істориків у вивченні ліворадикального руху в Західній Україні міжвоєнного періоду, що був досить вагомим (десятки монографічних видань, захищених дисертаційних досліджень та ін.), але надто заідеологізованим через панування в той час догматичної марксистсько-ленінської методології. Крім суто наукового, проблематика дослідження має вагоме суспільне значення у зв’язку з процесом декомунізації в Україні, складовою якого є формування критичного та неупередженого ставлення до радикальних ідеологій. Молода дослідниця поставила перед собою мету “створити комплексний образ західноукраїнського ліворадикального руху як складової частини українського та польського

політикуму 1920-х рр., що дасть можливість заповнити одну із прогалин сучасної української історіографії у вивченні суспільно-політичного життя Західної України у складі Польщі” (с. 4). У поле зору М.Пиріг потрапили виникнення, розвиток і головні напрями діяльності ліворадикальних сил у Західній Україні досліджуваного періоду.

Структура роботи досить логічна, побудована за проблемно-хронологічним принципом, складається зі вступу, трьох розділів, поділених на 13 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (419 позицій) та п'яти додатків. Основою для написання дисертації послужило опрацювання архівних першоджерел, зокрема *трьох в Україні* – Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ, чотири фонди, 68 справ), Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (ЦДІАЛ, один фонд (“Сельроб”), 37 справ), Державного архіву Львівської області (ДАЛО, три фонди, 18 справ), а також *одного закордонного архіву, в Польщі* – Архіву актів нових у Варшаві (вісім фондів, 31 справа), усього – понад півтора сотні архівних справ. Цінну інформацію дисертантка почерпнула з опублікованих джерел – збірників документів і матеріалів, насамперед партійного характеру (з'їздів, конференцій, пленумів Центрального Комітету КПЗУ та ін.), спогадів, періодичних видань міжвоєнного періоду різних ідейних напрямків (понад 10 назв, причому з повними вихідними даними, включаючи назви статей, найчастіше – із львівської газети “Діло”). Загалом джерельна база є достатньою для фахового розкриття досліджуваної проблеми.

М.Пиріг опрацювала широке коло праць українських і зарубіжних дослідників, переважно польських авторів з історії українського ліворадикального руху в Польщі в досліджуваній період, причому найбільшу увагу звернула на здобутки ряду радянських дослідників (попри ідеологічну заангажованість тогочасної науки) та історіографії незалежної України. Дисертантка стверджує, що “поза увагою вчених залишився широкий спектр невисвітлених або спотворених ... (у радянській історіографії. – *I.P.*) проблем”.

Водночас варто було конкретизувати у висновках до підрозділу 1.1, які саме питання в історіографії досліджуваної проблеми є найбільш дискусійними, актуальними з наукового погляду. На жаль, не згадано праці сучасних російських істориків, що проявляють певний інтерес до обраної теми (зокрема, монографії Климентія Федевича “Галицькі українці у Польщі 1920–1939”, на основі якої захищена кандидатська дисертація в Москві 2005 р. та деяких ін.). У вступній частині фахово визначено основні структурні елементи роботи: актуальність теми, її об’єкт і предмет, територіальні та хронологічні межі тощо. В окремому підрозділі *першого розділу* “Історіографія, джерела, методологія дослідження” дисертант з’ясував теоретико-методологічні засади, зокрема основні дослідницькі методи і принципи, використані в дисертаційному дослідженні.

Висвітлюючи становлення ліворадикальних сил у Західній Україні та організаційні принципи їх діяльності в 1920-х рр., М.Пиріг у *другому розділі* назвала основні чинники виникнення та ідейно-організаційного оформлення комуністичного руху в краї, що був “процесом тривалим та проблематичним”. Ідейний вплив на створення КПСГ мали не лише зовнішні причини – агітаційна робота серед місцевого населення з боку як польських комуністів, так і діячів КП(б)У, які з різних місцевостей прибували в Галичину і намагалися створити власні партійні осередки, так і внутрішні – погіршення становища народних мас внаслідок Першої світової і польсько-української воєн, поразка української революції 1917–1920 рр. і встановлення польського режиму. Вагому роль у становленні ліворадикального руху на етнічних українських землях під польською владою відіграла ідеологія боротьбизму – Української комуністичної партії (боротьбистів), що в 1920 р. “влилася” в КП(б)У. Особливо сприятливими для поширення прокомуністичних і радянофільських тенденцій у Західній Україні була політика “українізації” в УСРР, що різко контрастувала з національною політикою Польщі. Дисертантка аргументує тезу, що більш-менш активна діяльність прокомуністичних елементів у

Галичині почалася ще в лютому 1919 р., в умовах існування ЗУНР, але ідейно-організаційне становлення місцевої Компартії відбулося значно пізніше.

Однак уже наприкінці 1920-х рр., стверджує М.Піріг, ліворадикальний рух у міжвоєнній Польщі вступив у період занепаду, причини якого були пов'язані передусім з утвердженням сталінського партійно-тоталітарного режиму в радянській Україні, коли КПЗУ стала, по суті, маріонеткою сталінізму. В окремому підрозділі 2.2 висвітлено становлення легальної прокомуністичної партії “Сельроб”, заснованої в 1926 р., та головні проблеми її розвитку в умовах перманентної внутрішньої кризи. Однак це не завадило новій політичній силі, що була легальною прибудовою КПЗУ, на короткий час стати досить впливовою західноукраїнською партією. Аналізуючи соціальну і національну базу ліворадикального руху в Західній Україні, дисертантка звернула увагу на специфічний характер комуністичних сил порівняно з більш розвинутими промисловими регіонами, зокрема на перевагу селян (55–65 %) у русі. Щодо національної структури ліворадикального руху (підрозділ 2.3), то вона в розумінні М.Піріг характеризувалася в досліджуваній період домінуванням українців, що дозволяє говорити саме про український ліворадикальний рух у міжвоєнній Польщі, а також важливе місце національного питання в програмі комуністичних сил.

Значну увагу М.Піріг приділила взаєминам КПСГ-КПЗУ і Комуністичної робітничої партії Польщі (КРПП, пізніше – Комуністичної партії Польщі) в 1920-х рр., що були, як правило, конфліктними через прагнення, з одного боку, повного контролю партійного центру над регіональними організаціями, а з іншого – боротьби української сили за розширення автономії. Причому компроміси, як переконливо стверджує дисертантка в підрозділі 2.4, не задовольняли жодну зі сторін. Водночас існували конфліктні стосунки між ліворадикальними західноукраїнськими силами і структурами компартійної влади в радянській Україні, Комінтерном. КП(б)У, хоч офіційно декларувала відмову від керівництва КПСГ-КПЗУ, на практиці постачала значну частину

кадрів, технічне забезпечення, агітаційний матеріал. Наприкінці 1920-х рр., коли КП(б)У перетворилася в повністю тоталітарну партію, націонал-комуністична течія в КПЗУ зазнала розгрому, що висвітлюється в дисертації (підрозділ 2.5) на багатому фактичному матеріалі.

Третій розділ висвітлює основні напрями діяльності ліворадикальних сил у Західній Україні в 1920-х рр., що охоплювали, зокрема, участь у профспілковому русі, боротьбу за впливи на культурно-просвітницькі товариства, парламентську діяльність. М.Пиріг розкрила еволюцію національного, насамперед українського питання в діяльності місцевих комуністів. Переконливо обґрунтовано тезу, що КПЗУ виступала за право усіх національних меншин на самовизначення, еволюціонувала від гасла про національне визволення шляхом світової пролетарської революції та об'єднання з радянською Україною у складі Союзу РСР до боротьби за автономію в межах Польської держави. Зміна позиції в політиці партії відбулася в умовах конфлікту з більшовицьким режимом, лідерів якого в СРСР не задовольняло прагнення комуністів Західної України до автономності, що стало причиною репресій і партійних чисток у КПЗУ. Висвітлюючи участь комуністів у профспілковому робітничому русі в краї у підрозділі 3.2, дисертантка розкрила причини малоефективної роботи КПЗУ в профспілках: національний характер професійних об'єднань, що суперечило інтернаціональній, партійно-класовій ідеології Компартії, вибірковість партійних діячів у ставленні до робітників тощо.

Ліві радикали розгорнули діяльність з метою опанування українських культурно-просвітницьких організацій, зокрема “Просвіти” і “Рідної школи”, що давало змогу, як свідчить підрозділ 3.3, ефективніше поширювати комуністичну ідеологію серед місцевого населення. Якщо на першому етапі (до 1925 р.) робота комуністів у культурно-освітній сфері мала хаотичний характер, то в другій половині 20-х рр. комуністи, розгорнувши систематичну, цілеспрямовану працю в умовах політики “українізації” в УСРР, досягли

значних успіхів в опануванні місцевих осередків “Просвіти”, що мало негативні наслідки для організаційного розвитку товариства, призвело до ліквідації окремих читалень чи товариств, захоплених комуністами, польською владою. Виступи українських комуністичних послів у польському парламенті протягом 1922–1929 рр. розкрито в підрозділі 3.4. Посли-комуністи використовували парламентську трибуну для пропаганди ліворадикальних ідей з можливістю широкого розголосу, порушували актуальні політичні питання (зокрема, важкого економічного становища робітників і селян, незаконних дій польської влади тощо). У підрозділі 3.5 М.Піріг розкрила суперництво комуністів з українськими політичними партіями в Польщі. Логічним є висновок автора про те, що жодна з українських легальних політичних сил національно-державницького табору не бачила комуністів своїми союзниками. КПЗУ досить вдало використовувала свої легальні прибудови – УСДП у 1923–1924 рр. і “Сельроб” – для поширення свого впливу в галицькому суспільстві.

Основну частину дисертаційної роботи завершують ґрунтовні висновки (с. 189–199), в яких М.Піріг підсумувала результати свого дослідження. Основні положення і результати дисертації пройшли апробацію у Львівському національному університеті ім. І.Франка, на українсько-польському історичному семінарі студентів та аспірантів у Жешуві, у шести публікаціях, включаючи п’ять фахових статей в Україні та одну – міжнародну. У кінці дисертації вміщено кілька додатків (с. 239–245), що подають статистичні дані про становище партійних організацій КПЗУ за округами, повітами тощо.

Водночас хотілося б висловити ряд зауважень і побажань до опонованої дисертаційної роботи. *По-перше*, в дисертації вартувало використати деякі матеріали, що містять цінні свідчення про український ліворадикальний рух у Польщі, зокрема неопубліковані спогади *Дмитра Дем’янчука*, голови Селянсько-робітничого союзу (СРС) періоду ЗУНР, під назвою “Така була дійсність в роках 1918–1919 в Галичині”, що в рукописному вигляді

зберігаються у відділі фондів Івано-Франківського краєзнавчого музею (він був одним з ініціаторів конференції СРС, що дала поштовх до утворення КПСГ у лютому 1919 р., див. с. 39); *періодичну пресу прокомуністичної УСДП у 1923–1924 рр.* – часописи “Вперед”, “Земля і воля”, “Нова культура”, “Селянська доля” та деякі ін. (при цьому автор досить широко використовує періодику українських партій УНДО, УРП-УСРП, ворожих до комуністичних ідей).

По-друге, в дисертації бракує матеріалу про особливості й характер опанування комуністами УСДП у руслі проголошеної Комінтерном тактики “єдиного робітничого фронту” на початку 1920-х рр. Дисертантка переконує, що фактичне становлення КПСГ-КПЗУ і вихід на політичну арену Галичини відбулися на переломі 1923–1924 рр. (с. 191). По суті, першою резонансною політичною акцією КПСГ-КПЗУ стало опанування УСДП комуністами-“васильківцями”, що, виконуючи відповідну ухвалу Комінтерну, ще з 1921 р. проникали в соціал-демократичні організації Галичини й оволодівали керівними структурами, а із середини 1922 р. розгорнули діяльність, що призвела до відкритого переходу партії українських соціал-демократів на VI з’їзді (березень 1923 р.) у комуністичний табір. Однак механізм здійснення політичної акції комуністів щодо УСДП (с. 53–54, 182) висвітлений, на наш погляд, досить фрагментарно. Аналогічно це стосується необхідності більш детального аналізу в дисертаційній роботі діяльності “Сельробу” як легальної прибудови КПЗУ, що переживала постійні конфлікти (“Сельроб-лівиця”, “Сельроб-єдність” та ін.), роль у цьому комуністів не завжди зрозуміла.

По-третє, варто було чіткіше конкретизувати територіальні межі дослідження, що охоплюють, за словами дисертантки, етнічні українські землі, що ввійшли до складу Польської держави в міжвоєнний період, тобто “Східну Галичину та Волинь” (с. 6). Однак у самій дисертації М.Піріг неодноразово наголошує, що український ліворадикальний рух у 1920–1930-х рр. охопив територію всієї Західної України, до якої входили, крім Галичини й Волині, Західне Полісся, Холмщина і Підляшшя. Так, на с. 52 стверджується, що КПЗУ

в 1924 р. вдалося охопити своїми впливами більшість території не лише Східної Галичини і Волині, а й Холмщини та Підляшшя; на с. 55–56, 86 мова йде про український ліворадикальний рух на Холмщині, а на с. 82 – у Люблінському воєводстві і т. п.

По-четверте, окремі сюжети в дисертаційному дослідженні потребують більш ґрунтовного пояснення, конкретизації. Так, не зрозуміло, чому найближчими конкурентами КПЗУ на виборах 1924 р. стали “польські соціалісти” (с. 53), “основними конкурентами комуністів були польські соціалісти” (с. 77), а не, приміром, українські соціал-демократи (УСДП) чи соціалісти-радикали (УСРП), адже, як стверджує дисертантка, українці “беззаперечно домінували в комуністичних силах” у Західній Україні в 1920-х рр. Чому українські ліві радикали в краї, населеному переважно українцями, в умовах успішної політики “українізації” в УСРР у 1920-і рр., що сприяла поширенню впливу лівих сил у національному таборі, мали найбільшу конкуренцію з боку польських соціалістів (ППС)? На нашу думку, значно більшу увагу варто було приділити установчому з’їзду КПСГ у Станиславові в лютому 1919 р. (с. 39), причинам, що призвели до початку “систематичної роботи” КПСГ саме наприкінці 1920 р. (с. 42), ґрунтовніше розкрити проблему суперечності в комуністичному русі краю між переважно селянською соціальною структурою КПЗУ та інтернаціональним характером та ідеологією цього руху, що вбачав свою соціальну опору, як правило, в міжнародному пролетаріаті.

Крім того, в роботі часом трапляються опечатки, мовно-стилістичні огріхи. Так, правильно писати “Косівський”, а не “Косовський повіт” (с. 68); “Станиславів”, а не “Станіслав” (с. 39); скорочена назва архіву не “ЦДІА м. Львів” (с. 27), а ЦДІАЛ України (див. “Бюлетень ВАК”, “Список скорочень назв державних архівних установ України”) та ін. Помилково львівську газету “Діло” називати “найстарішим галицьким часописом” (с. 177).

Однак, незважаючи на окремі зауваження й побажання, які не мають принципового характеру, вважаємо, що кандидатська дисертація Маріанни Ігорівни Пиріг “Український ліворадикальний рух у Польщі (1919–1929 рр.)” є завершеним, самостійним, комплексним дослідженням. У цілому вона відповідає встановленим в Україні вимогам до такого роду робіт, що дає усі підстави спеціалізованій вченій раді у Львівському національному університеті ім. І.Франка присудити дисертантці науковий ступінь кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України

І.Я.Райківський

Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

І. Я. Райківський ЗАВІРЯЮ
Начальник відділу кадрів
Державного вищого навчального закладу
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
код 02125266
20 16. р.